

Borgvattnets Socken Snart 200

år

Två bröder från Fjäl i Lit var de första fasta nybyggarna.

(Av Anders Nyström Jämtlands Tidning 13 april 1953)

Om ett par år, närmare bestämt år 1954 kan Borgvattnets socken fira sitt 200-års jubileum, varför en återblick på socknens tillblivnad kan vara av ett visst intresse.

Möjligen kan socknen ha varit tillfällig uppehållsort för flyttande lappar o. dyl. redan tidigare, men fast bebyggelse kan man fastställa till år 1754, då två bröder, Nils och Jon Olofsson från Fjäl i Lits socken, som förut arrenderat prästgården i Ström, fingo tillstånd att slå sig ner vid Borgvattensjön på östra änden av Edeskogen.

På grund av Kungl. avradsbrev av år 1666 hade Ede by i Hammerdals socken bedrivit jakt, fiske och starrfoderskörd inom nuvarande Borgsjö och Skallsjöns marker redan tidigare. Eftersom avståndet var så stort, ställde det sig givetvis besvärligt att frakta fisk och jaktbyte hem till Ede, och edeborna läto därför uppföra ett häbbre på en holme i sjön, där de förvarade både kött och fisk i salt tillstånd. På vintern, då transporten gick bättre, passade man på att forsla hem förråden och samtidigt ta diverse förnödenheter med till häbbret. Än i dag finnas rester af detta häbbre kvar på holmen, som f. ö. kallas Häbbersholmen.

Att man på den tiden ej var rädd för besvär bevisas av att de flesta starrmyrarna på Borgsjö och Skallsjö skogar bärgades varefter fodret senare fraktades hem till Ede.

Jakten var denna tid ett viktigt näringsfång, och både småvilt och mer matnyttigt villebråd fick bita i gräset för de flitiga jägarna. En mängd älgropar i skogarna kring Borgvattnet visar att älgen var ett eftersökt villebråd. På den tiden var det naturligtvis ej så gott om älg som nu, men att en hel del togs får man vara övertygad om.

Tydiligen började dock de goda edeborna att tröttna på de långa och besvärliga transportererna - sträckan är c:a 3,5 mil - och sedan de två nämnda bröderna jämte två andra nybyggare fått illstånd att bosätta sig vid Borgsjön resp. Skallsjön, tycks nästan all jakt och starrslätter ha slutat där för edebornas del.

Om bröderna Olofsson berättas, att de med hustrur och ett barn vardera kommo på försommaren 1754 med tungt lastade "mesan" på ryggen längs den smala och krokiga skogsstig, som går mellan Hammerdal och Aspnäset. Uttröttade efter den långa vandringen tyckte nog våra resenärer, att det var angenämt att få övernatta i Aspnäsets

nybygge. Med okuvlig energi togo de sedan itu med att bryta mark och bygga sig bostäder vid stranden av Borgsjön.

De hade enligt Kungl. maj:ts resolution av den 19/3 1759 erhållit tillstånd att anlägga nybyggen vid Borgsjön 1 1/4 mil från Skytmons nybyggen, som hädanefter kallades "uttmätta".

Eftersom edeskogen vid denna tid sträckte sig ända till gränsen mot Köttsjö by i Ragunda, blevo de båda nybyggarna Hammerdalsbor. Man förvånar sig att de ville flytta från storbygden, ut i ödemarken beredda att möta alla de mödor och besvärligheter, som storskogens pionjärer hade att vänta sig. Men vad vet vi sena tiders barn om vad den tidens nybyggare tänkte!

Det berättas, att det enda skydd som familjerna fann första natten vid den plats de tidigare utsett som sitt blivande hem var en kullstjälpbåt och några "ovanligt yviga granar"! Den första bostaden, som uppfördes i all hast, var skäligen primitiv; en "busta" eller eldbod, d. v. s. ett rum försett med tre väggar och tak av Slanor med näver på. Att möbleringen blev enkel säger sig självt; en bänk av en kluven grövre stock på vardera sidan samt träkubbar att sitta på. I ett par stora granar i närheten borrhade man ett par pinnar att sätta mjölktråget av trä på. I detta tråg silades mjölken genom en träsil, där man gjort en siltapp av hår.

Efter ungefär ett dygn hade grädden flutit upp till ytan och då hällde man ur mjölken i en träbytta, medan grädden hölls kvar med en trävisp. Den som berättat detta föru erinrar sig gärna den ljuvliga tid, då han som barn fick slicka ur det som blev kvar i de tömda filtråget. På den tiden var man inte bortskämd ned godsaker! Men var mycket noga, då det gällde rengöring av kärl. Med hjälp av kokt enrislag samt tvagor gjorda av senvuxet och kortbarrigt granris hopbundet med björkvidjor eller knippen aven sorts fräkenväxt, tvättades alla träkärl noggrant.

Besvärligast var det nog med "siltapparna", som ju inte kunde diskas men väl kokas, sköljas och saltorkas. Då gällde det att bra ombyte till hands. Sedan grädden fått stå några dagar och blivit syrlig, skulle den kärnas i en s. k. kärnholk med "törel". Denna metod användes f. ö. på många ställen än dag. Sedan smöret var färdigkärnat, skulle det ältas och saltas, och detta arbete gjordes alltid för band. På den tiden användes allmänt getter, och av getmjölken fick man helfet ost och härlig, oblandad mesost.

Komjölken däremot skummades, innan man gjorde ost, som f. ö. skulle förvaras minst ett år i källare, innan den kunde accepteras som gammelost. Sådan ost anses ju fortfarande som läckerhet, och ju hastigare den rör sig på

underlägget, desto finare är den. Tjockmjölk var naturligtvis mycket populärt sommartid. Den bereddes av tätörten (*Pinguicula vulgaris*) genom en speciell metod. Efter dessa kulinariska avvikelser' skall vi återgå till våra nybyggare för att se, hur livet kunde gestalta sig för den tidens pionjärer. Säkerligen måste det ha varit med blandade känslor. familjemedlemmarna kröpo in i bustan och betraktade de tusentals myggor, som blodtörstigt surrade utanför nyingen, tom tänts framför eldkojans öppning. Vad skulle framtiden bära i sitt sköte?

Men alla bekymmer trängdes 'snart undan av tröttheten, och inom kort voro alla försänkta i djup sömn. Nu bar det sig emellertid inte bättre än att en av de kor som medförts slet sig under natten, och fram på morgonen väcktes nybyggarna av ett hiskeligt rammel, då kon hade rivit ner ställningen mellan granarna med mjölktråg och allt. Gråtande! sågo kvinnorna på förödelser, men snart tröstades de av karlarna med att om de satte grytan på elden, skulle det vankas färsk fisk. Vid denna tid var fisket avsevärt bättre i Borgsjön än i våra dagar, då utter och andra moderna redskap försämrar fisket. Att våra nybyggare sedan höllo bättre reda på sina kor får man ta för givet, för korna var ju den förnämsta egendomen. Smör, ost och mjölk lämnade största tributen till hushållet, medan jakt och fiske bidrog med sovel.

Senare utvecklades husdjursbesättningen med flera kor, några getter och får samt två hästar som alla hämtades från arrendegården i Ström.

Man vet inte några närmare detaljer om hur livet förflöt den första sommaren för familjerna Olofsson, men man får antaga, att det var slitsamma dagar, innan de röjt upp mark för åker och byggt bostäder och ladugård. Givetvis blev det rätt primitiva byggnader, men det blev i alla fall skydd under vintern för människor och djur.

För modernare tiders människor förefaller det som ett jättearbete att göra dessa byggnader före vintern och dessutom bärga starr för alla djuren, så att det skulle räcka till våren. Att några fritidsproblem ej var aktuella kan man vara övertygad om! Dessutom måste jakt bedrivas så mycket som möjligt, för hare och skogsfågel var lämpligast att använda vid byteshandeln, som mestadels ägde rum vintertid i närmaste stad eller lämplig tätort. Vintertid hade männen full sysselsättning med att köra hem starr från myrarna och hacka barr till strö i fjöset d.v.s. ladugården.

För att dryga ut fodret måste man även i skaffa hem frodväxt småtall och granris, s.k. åtfång. Eftersom diverse redskap ännu fanns kvar på arrendegården i Ström är det troligt att några resor gjordes dit första vintern, varvid

samtidigt salt, mjöl, tyg och andra förnödenheter skaffades i utbyte mot smör, ost, fågel, hare och skinn. Längre fram gjordes affärsresorna till Sollefteå eller Sundsvall. Än i dag talas ju om "Jämtvägen" från Bräcke till Borgsjö i Medelpad, där de långväga formännen kommo i grupper på väg ner till kusten. Ett omtyckt rastställe var Jämtkrog vid länsgränsen, där resenärerna togo in över natten. Att skaffa ved vållade knappast några större besvär, då barrskogen växte in på knutarna, men däremot hade man olämpliga verktyg att arbeta med. Sågar hade man ej, och yxorna voro klumpiga men smala och rätt svårhanterliga.

Eftersom man skaffat får, hade kvinnorna full sysselsättning under vintern med att karda och spinna samt sticka strumpor och vantar till familjemedlemmarna.

VAD DE GAMLA PROTOKOLLEN HADE ATT BERÄTTA

Enligt handlingar som samlats och tolkats av hemmansägaren Anders Olof Bohlin, Borgvattnet. skall först år 1775 avvitrning ha förrättats av både Åsens och Görviks avradslands hemman. Enligt Hammerdals Häradsrätts protokolls utdrag av den 18 nov. 1757, angående en av två nämndemån hållen syn, styrktes att arrendatorn Nils Olofsson samt avskedade dragonen Jon Olofsson utsett ett ställe nordväst sjön Borgvattnet, där de begärt att få anlägga ett nybygge, vilket förslag av Häradsrätten underställts K. B:s omprövning. En annan handling omtalar, att landshövding Fredrik Sparre förordnat att nytt hemman om 1,5 tunnland komme att här anläggas och "inom 15 år upparbetas" samt att avvitringsrätten skulle detta hemman behörigt utrymme avrösa.

En tredje nybyggare, Erik Jonsson, kunde likaledes uppvisa ett Häradsrättens protokoll, att han fått tillstånd av bröderna Olofsson att "sig å stället nedsätta" enl. tidigare utsyning, vilket även godkänts av K. B. den 23 juni 1760. Dock överlät han enl. Häradsrättens utslag den 14 dec. 1773 mot vissa villkor sitt nybygge till Olof Jonsson. Denne meddelade vid samma tillfälle, att han ett år tidigare gjort ansökan för en broder hos K. B. om ett annat nybygge, som utsetts på ett näs 1/4 mil från de andra åborna, det s. k. Flakanäset, men att han ännu ej fått tillståndet i fråga. Olof Jonssons ansökan ogillades av de andra nybyggarna, som ansågo, att de först borde som det hette "njuta efter sina behov" och få behålla sina slättermyrar och att det nya företaget skulle inkräkta på deras slätter och mulbete.

Efter dessa överläggningar föetog Rätten syn av de tre gårdarna vilket framgår av ett intressant protokoll, där varje

byggnad och del av ägorna är omnämnd och goda råd har givits för resp. egendomars skötsel. Därpå uppmanades nybyggarna att "deklarera" hur många foderlass de kunde bärga på slåttermyrarna och hur många kreatur de kunde hålla med detta foder under normala år. Allt skulle göras på heder och samvete och en del intressanta uppgifter framgår av den inlämnade skrivelsen. Nils Olofsson t. ex. hade 3 lass hårdvallshö, 5 lass gräsfoder och 75 ½ lass starr på 12 myrar medan Olof Jonsson redovisade 2 ½ lass hårdvallshö, 11 lass hästfoder och på 13 myrar 70 lass starr. På detta föddes i genomsnitt 1 häst, 1 föl, 4 ungnöt, 9 kor och 30 får och getter på varje gård.

Det årliga utsädet då nästan hälften trädets uppgick t. ex. för Nils Olofsson till 1 ½ tunna korn 3 kannor råg och 3 kannor ärter, och de övriga hade något liknande Rätten ansåg vidare efter en del goda råd ang. hemmanens skötsel att "råskog" fanns i överflöd av tall och gran till husbygge o. dyl. samt att tillgången på skogsfågel var god men sämre på älg, varför man börjat låta tidigare nämnda älggröpar växa igen. Fisket ansågs tillräckligt för husbehov. De två första inbyggarna i Borgvattnet inlämnade nu en skrivelse som ordagrant lyder: Då vi äro de äldste, som oss i i detta ställe nedsatt, hava vi i det säkra hopp att den högt ärade rätten täckes icke allenast bibehålla oss vid våra gamla hävder och nyttingar, utan ock, därest ägorna skulle finnas överstiga det projekterade skattetalet, vi då må få en därefter lämpad skatt, så att vi i skattetal bliva lika med den sist nedsatte granneman. Olof Jonsson. Vi tillita oss i denna delen högt ärade Herr Häradshövdingens och högt ärade Rättens gunst och visa åtgärd.

Sedan Olof Jonsson tagit del av denna skrivelse, förklarade han sig fullt ense med de andra åborna och ansåg, att samtliga borde få skatt allt efter ägornas värde. Den första jorddelningen gjordes åren 1796-1804, och då bestämdes skattetalen i enlighet med de tre nybyggarnas önskan Avvittringsrätten, som förefaller att ha varit utomordentligt nitisk och noggrann, var mycket belåten med att de tre åborna börjat odla "humble", som på den tiden var en viktig handelsvara, och uppmanade dem att fortsätta med denna lönsamma odling.

Beträffande Flakanäset, där Olof Jonsson begärt nybygges. i rätt, meddelade Rätten efter syning, att jorden visserligen kunde anses mager men ändå lämpad för jordbruk, eftersom den ej var vattensjuk. Eftersom de första nybyggarna anfört besvär mot Olof Jonssons ansökan om nybyggesrätt motiverade kronoombundet detta som skäl till avslag. De första åborna hade dessutom genom flit och berömvärd odling skaffat sig större areal av åker, äng och starrslått än

mot projekterade skattetal Innan ytterligare nybyggen beviljades borde edeskogen kartläggas och avfattas i sin helhet, så att förutvarande hemman kunde "njuta fullt utrymme" som det hette i ett protokoll. Rätten beslutade i enlighet med dessa synpunkter, att förrättningen skulle uppskjutas. Redan samma sommar utfördes emellertid dessa arbeten, enl. uppgift av en lantmätare Björnlind, och fullständiga gränser drogs upp kring berörda byar. Enligt beskrivningen skulle Ede by få 43,125 tunnland, Borgsjö 20,036, Skallsjö 84,521 och den del av Skyttmoskogen som låg på Edeskogen 3,994 tunnland.

På denna tid var Bobergsskogen obefolkad men erbjöds som arrende åt Skallsjö nybyggare för den imponerande avgiften 4 1/4 kg. smör per år! Ovanstående siffror är givetvis approximativa. eftersom skogen på denna tid endast hade värde som husbehov och exakta siffror ej hade så stor betydelse. Däremot värderas slättermyrarna högt med tanke på den betydelse om skogsfodret hade för kreatursskötseln. Samtliga protokoll som beröra ovannämnda ärenden är mycket noggrant och utförligt gjorda och vittnar om att stort intresse lagts i dagen både när det gällt att tillgodose kronans och nybyggarnas rätt och intressen.